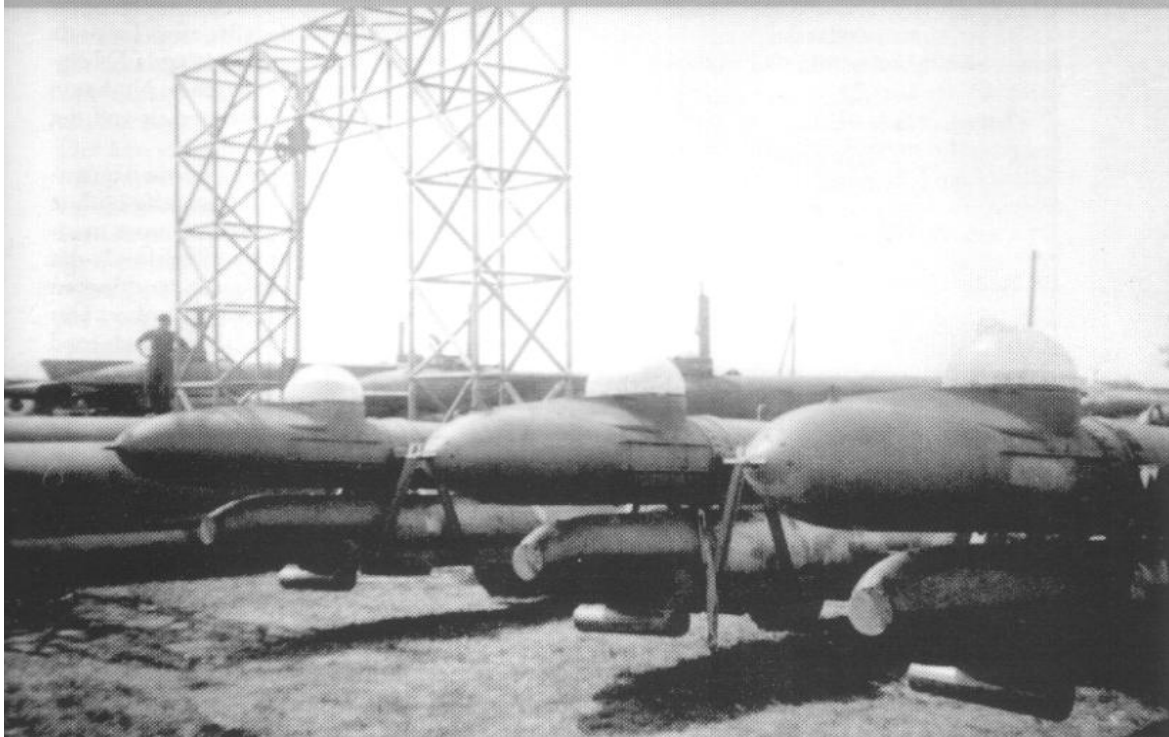

FORTIDSNYT PÅ HALSNÆS

44

11. årgang 2003

Indhold

Hesselo (3)	51
Tyske ubåde på Lynæsfort i 1945	56
Meddelelser	62
Efterlysning og opklaring	63
Arrangementer	64

HUNDESTED LOKALHISTORISKE FORENING

HUNDESTED LOKALHISTORISKE FORENING

Stiftet 1992

FORMAND

Søren Jessen • 47 93 74 61

NÆSTFORMAND

Carsten Valter • 47 93 99 07

KASSERER

Hans Engelund • 47 98 11 43

BESTYRELSESMEDLEM

Knut Hanneborg • 47 94 02 43

BESTYRELSESMEDLEM

Birthe Holte Petersen • 47 93 87 21

SEKRETÆR

Nina Pedersen • 47 93 78 12

Redaktion af Fortidsnyt på Halsnæs

Knut Hanneborg (ansvh.)
Kikhavnvejen 28 • 47 94 02 43

Hans Engelund Kristiansen
Dundasvej 7 • 47 98 11 43

Søren Jessen
Bjergstien 10 • 47 93 74 61

Birthe Holte Petersen
St. Karlsmindevej 8 • 47 93 87 21

Ellen Nielsen
Nørregade 76 • 47 93 74 04

Kontingent

Enkeltperson: 75 kr. pr. år
Ægtepar: 100 kr. pr. år

Girokonto
043-2504

Adresser
Se bagsiden

Eftertryk kun med forfatterens godkendelse
Layout: Hans Engelund
Tryk: Aage Jørgensen, Frederiksværk
Oplag: 675 eks.

ISSN 1395-2533

Forsiden

"Måder"-enmandstorpedoer afventer ophugning ved Lynæsfort. I baggrunden ses de to portalleraner, der blev brugt til at løfte fartøjerne af deres transportvogne og ned på jorden til videre ophugning. Torpedoerne, der er ophængt under ubådene, er ikke armerede. Hullet til tændsatsen i torpedoens sprænghoved er lukket med et dæksel (Hundested Lokalhistoriske Arkiv).

Tyske ubåde på Lynæsfort i 1945

Af Marco Hansen

Ved slutningen af Anden Verdenskrig blev et stort antal tyske småubåde og bemandede torpedoer i forbindelse med afviklingen af den tyske værnemagts tilstedeværelse i Danmark overført fra Arresødallejren i Nordsjælland til Lynæsfort ved Hundested. Hundested lokalhistoriske forening har i sin samling et antal billeder af disse fartøjer. Det drejede sig om to flotiller "Marine Kleinkampfmittel" der var organiseret i "Kommando der Kleinkampfverbände" i den tyske flåde under Anden Verdenskrig. De var blevet overflyttet til dette hjørne af Sjælland i løbet af krigens sidste måneder. I dette bidrag vil jeg ud fra de umiddelbart tilgængelige oplysninger forsøge ganske kort at gøre rede for, hvem de var, hvordan de var havnet i Lynæs og hvorfor.

Baggrunden for de små tyske ubåde

I sidste halvdel af 1943 stod det klart, at en allieret invasion af det europæiske kontinent ikke lod vente på sig ret meget længere. Kriegsmarinens flådeoperationer incl. ubådskrigen mod Eng-

lands forsyningslinjer var holdt op med at spille nogen afgørende rolle for krigsforløbet. Den allierede luftoverlegenhed var overvældende. Denne indskrænkelse af den tyske bevægelsesfrihed på havet sammen med en nært forestående invasions-trussel skabte et behov for et stort antal angrebsfartøjer, der uset kunne operere i kystnære færevande.

Ideerne til disse en- og tomands angrebsfartøjer havde ligget i skrivebordsskuffen hos den tyske marinekommando i en del år, men var blevet skrinlagt til fordel for operationer med overfladeskibe og konventionelle ubå-

Tillid er godt, men kontrol er bedre. Årsagen til fartøjernes noget eksponerede opstilling på stranden ved Lynæsfort var bl.a., at englenderne fra luften kunne kontrollere, at det antal ubåde, der var blevet registreret, virkelig blev desarmert og hugget op (Hundested Lokalhistoriske Arkiv).

de. Grundtanken var, at disse små angrebsfartøjer kunne indsættes offensivt i meget store antal i massive angreb og defensivt udgjorde meget små mål, der var svære at lokalisere for modstanderen. Ophavsmændene havde dengang godt nok undladt at tænke på, hvordan mandskabet skulle klare de lange togter på havet i de små fartøjer. Til kystforsvar var konceptet derimod ideelt. Våbensystemerne var meget mobile. En hel flotille og dens udstyr kunne hurtigt læsses på blokvogne og være på landevejen til netop den kyststrækning, hvor behovet var størst. Ikke ulig nutidens

Et vogntog med en "Molch" ubåd og en "Marder" torpedo på sin slørede transportvogn på vej til Hundested passerer her krydset i Amagerhuse (Hundested Lokalhistoriske Arkiv).

mobile marineelementer, der opstået i den kolde krigskølvand.

Flotillerne opererede selvstændigt i de enkelte lande og var ikke underlagt det lokale kystforsvar.

En anden fordel var, at produktionen tog udgangspunkt i allerede eksisterende produkter fra de forskellige industrigrene. Således undgik man at belaste den trængte tyske rustningsindustri yderligere med projektet. Der var en forholdsvis stor typemangfoldighed i de tre hovedgrupper af små angrebsfartøjer, som man i efteråret 1943 begyndte at fremstille i større antal, og som bestod af bemandede torpedoer, miniubåde og

speedbåde fyldt med sprængstof. I denne artikel vil kun de to typer, der fandtes på Lynæsfort, blive beskrevet i enkeltheder.

Som udgangspunkt planlagde Kriegsmarine, at fartøjerne skulle kunne indsættes fra hvilken som helst kyststrækning i Tyskland og de tyskbesatte lande. Som så ofte måtte man i det følgende indse, at verden omkring Tyskland var lidt anderledes skruet sammen i 1944 og 45, end man indledningsvis havde planlagt.

De første operationer

Enheden "Kommando der Kleinkampfverbände" så dagens lys i april 1944 og gennemførte sin første operation

i Italien med 30 bemandede torpedoer, der i al hast var blevet fremstillet på tre uger omkring den 20. april 1944 mod invasionsflåden ved Anzio. Våbensystemet var ikke færdigudviklet på så kort produktionstid, og angrebet blev en fiasko. En række andre senere operationer bl.a. mod forsyningslinjerne for invasionsflåden i Normandiet i juni 1944 var lige så uheldige. Angrebene blev gennemført med store tab, der ikke stod i forhold til resultaterne. Ubådene var ikke færdigudviklede. De tilgængelige fartøjer var ikke i stand til at sejle neddykket i længere tid. Man kunne dog unddrage sig beskydning ved dykning. Angrebene skulle

"Marder" torpedoer på deres transportvogne stadig med sløring i gården på Lynøfort maj 1945 (Hundested Lokalhistoriske Arkiv).

gennemføres i uddykket tilstand i vandoverfladen, hvor bådene med deres lave hastighed udgjorde et let mål. Dertil kom, at bådene ikke havde tilstrækkelige navigationsmidler og ikke kunne operere i hård sø. Alligevel blev *Kriegsmarine* ved med at udvikle nye fartøjstyper i et sidste desperat forsøg på at genvinde noget af initiativet i søkrigen, der i 1944 for Tysklands vedkommende udspillede sig i farvandene i og omkring Den engelske Kanal. Man forventede det yderste af folkene i ubådene. Med de midler, der var til rådighed på det tidspunkt, regnede man ikke med, at mange vendte tilbage fra deres missioner.

Den tyske ledelse var udmærket klar over de katastro-

fale mangler, men man havde ikke ret meget andet. Et dagbogsnotat fra den tyske flådes operative kommando fra den 17. december 1944 beretter nøgternt om, at operationerne med små angrebsfartøjer var meget vejrafhængige og kun havde en begrænset operationsradius. De måtte derfor gennemføres som rene kamikaze- (dvs. selvmords-) angreb. Man studser en lille smule over at finde en sådan formulering i en krigsdagbog fra et tysk militært hovedkvarter. Krigsdagbøgerne var administrative redskaber og normalt nøgterne og tørre. Ordvalget var klart og så kortfattet som muligt. En sådan bemærkning som den foregående er kun kommet med, fordi der var en grund til det.

Hvis man læser beretningerne, som folkene i ubådene har efterladt, fremgår det tydeligt, at de ikke så sig selv som hovedløse selvmordspiloter, men som professionelle soldater, der prøvede at få det maksimale ud af de begrænsede midler, de fik til rådighed. Deres version skal nok også betragtes med sund skepsis. Det, vi med nogenlunde sikkerhed ved, er, at Det tredje Riges styre – specielt i de sidste dramatiske krigsmåneder – krævede hensynsløs opofring for Tyskland.

Resultaterne af "Kleinkampfverbände"-s anstrengelser lod som nævnt vente på sig. Dagbogsnotatet kan måske tolkes som et forsøg på at opretholde billedet af, at moralen var høj, og at man kæmpede til det yderste i ge-

ledderne ude ved kanalkysten.

Teknikerne havde først i slutningen af 1944 konstrueret sig frem til det, man kunne kalde en egentlig mini-ubåd, der havde en fair chance i kampen på havet. Erfaringerne fra de foregående modeller var indgået i konstruktionen. Modellen fik betegnelsen "Seehund" (sæl), men den kom for sent.

"Kleinkampfverbände" i Danmark

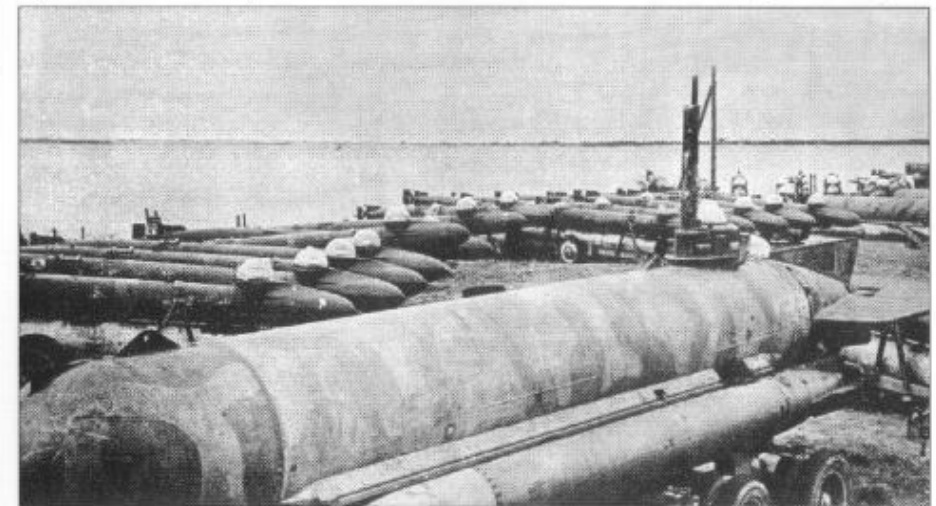
I midten af 1944 vurderede den tyske marines overkommando, at risikoen for en allieret operation mod Danmark ikke kun bestod ved den jyske vestkyst. Man frygtede, at modstanderen let kunne omgå minespærringerne ved Skagerrak og indlede et angreb igennem Kattegat, hvor de danske kyster

var så godt som ubefæstede. En allieret besættelse af Danmark ville afskære Tyskland fra ubådsbaserne i Norge, og endnu vigtigere at stoppe forsyningerne med råstoffer fra det øvrige Skandinavien.

For at imødegå denne nye formodede trussel besluttede man, at kyststrækningerne i de indre danske farvande og Kattegat i al hast skulle befæstes med nye kystbatterier. I Nordsjælland er batterierne i løbet af efteråret 1944 ved bl.a. Hornbæk, Gilleleje, Tisvilde og Hundested opstillet i forbindelse med dette nye byggeprogram. Kystforsvaret langs Kattegats kyster skulle ifølge admiral *Dönitz*, der var øverste tyske marinechef, ikke kun bestå af kystbatterier og minefelter. Han ønskede et antal flotiller fra det nye mobile marineelement flyttet til Danmark.

Der kom 4 flotiller til Danmark allerede i løbet september 1944. De blev stationeret ved Jyllands østkyst med hovedkvarter i Århus. Dele af enhederne blev imidlertid borttrukket igen til december, hvor der gennemførtes en offensiv mod den allierede skibstrafik i farvandene ud for Holland.

Indsættelsen af typen "Molch" (salamander) i Holland var ifølge *Seekriegsleitung* den 26. januar 1945 så godt som umulig under vintervejrforhold. Kulden nedsatte simpelthen batteriernes ydeevne så meget, at ubådene ikke var i stand til at nå ud til deres operationsområder. Man ville gøre et sidste forsøg med yderligere seks både af typen "Molch", der, hvis det igen slog fejl, fremover kun skulle indsættes defensivt og kun med kyst-

De 90 ubåde, der afventede ophugning, fyldte godt i landskabet i området omkring fortet. (Billed Bladet)

forsvarsopgaver andetsteds. En del af dem kom til Norge og Danmark.

Kattegatkysten var i 1945 stadig på dagsordenen med hensyn til tysk invasionsforsvar. Der skulle overføres yderligere "Kleinkampfmittel" til Danmark. Nu hvor de tidligere flotiller med de forældede fartøjstyper var blevet i overskud, efter at en mere avanceret ubådstype var blevet operativ, kunne de udfylde huller i kystforsvaret. Ubådene fra Lynæsfort kom til Danmark i henholdsvis marts og april 1945.

De to flotiller holdt til i Arresødalvejren, hvor der var gode sløringsmuligheder for vogntogene med ubåde. Enheder, der er så mobile, efter-

lader sig ikke mange spor. Det har dog været muligt ved hjælp fra Museumscenter Hanstholm, at identificere dem. Den danske efterretningstjeneste foretog en optælling i maj 1945, hvor de i rapporten, der er bevaret i Rigsarkivet, oplyste feltpostnummeret på den flotille, de 60 "Marder"-torpedoer tilhørte. Det var K-Fl. 365. De 30 "Molch"-ubåde var ifølge bevarede skriftlige ordrer fra K-flotillernes stab den ene halvdel af K-Fl. 415.

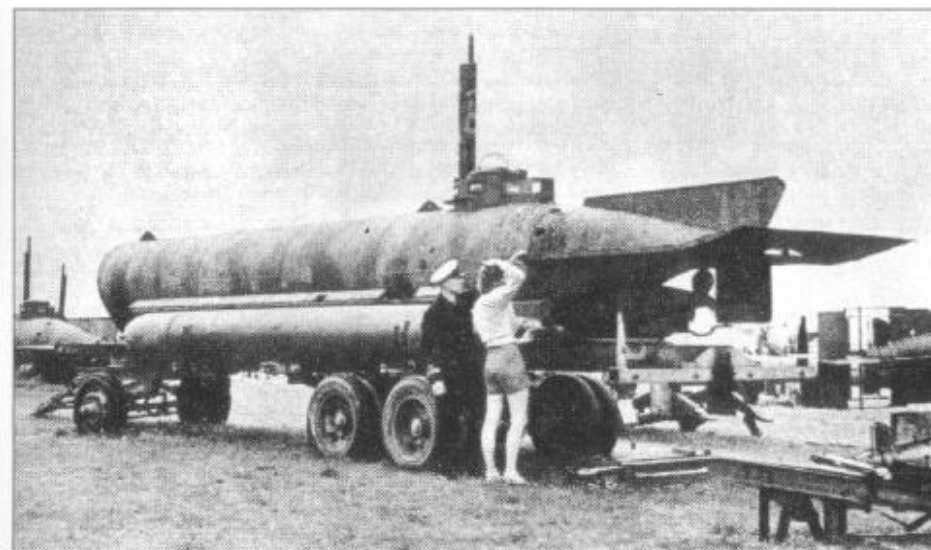
Demontering og ophugning
Alt tysk krigsmateriel skulle destrueres. I Tyskland blev dette afvæbningsprogram udført til mindste detalje, især hvad marinemateriel

angik. Den engelske Royal Navy stod for den del af oprydningen og gennemførte den så grundigt, at selv tidligere marinekaserner blev nedrevet eller ombenævnt. Man havde dårlige erfaringer med den tyske flåde både fra Første og nu fra Anden Verdenskrig, og man ville derfor være helt sikker på, at Tyskland aldrig kom til at konkurrere med England på dette område igen.

I Danmark var situationen en anden, idet landet formelt takket være modstandskampen og begivenhederne den 29. august 1943 blev betragtet som allieret. Søværnet fik efter forhandlinger lov til at beholde kystskytset, men tyske ubåde var

Chauffør Egon Nielsen og en "Marder" på Lynæsfort (Hundested Lokalhistoriske Arkiv).

En "Molch"-ubåd besigtiges af den danske marines repræsentant, kystløjtnant H.E. Seborst sammen med en lokal turist (Billed Bladet).

uspekter og kunne ikke accepteres. De skulle derfor desarmes af tysk teknisk personel under dansk opsyn og senere skrottes.

I oktober 1945 var demonteringsarbejdet ikke afsluttet endnu. Den amerikanske undersøgelseskommission, der var sendt ud for at studere de tyske militære anlæg, fandt stadig ubåde i Lynæs. Sprænghovederne på fartøjernes torpedoer var fjernet på det tidspunkt. De fleste både lå på jorden uden deres blokvogne, og skærebænderne var begyndt deres arbejde, men en ophugning udestod.

Lynæsfort var ikke en ubådsbase eller et sted, hvor tyske ubåde blev færdigmonteret, som det har stået at

læse i en af de lokale avisartikler, men det modsatte. "Molch"-ubådene, der ses under portalkranen på billedet i avisartiklen, var med den dato for optagelsen, der angives til at være august 1943, ikke opfundet endnu.

De to typer ubåde på Lynæsfort

Konstruktionen af den bemandede torpedo bestod i al sin enkelthed i, at man tog en standard elektrisk torpedo, fjernede sprængladningen og placerede en pilot i stedet. Under denne førertorpedo var en armeret torpedo af typen G. 7 anbragt. Med den forventedes føreren at sejle så tæt på målet som overhovedet muligt.

Den første type beman-

dede torpedo med navnet "Neger" var ikke i stand til at dykke og havde en ringe manøvredygtighed. Plexiglas-kuplen i vandoverfladen var et let mål for de allierede skibsbesætninger. Man gennemførte patruljering med motortorpedobåde, der udelukkende jagtede de tyske enmandstorpedoer. Når fartøjet først var opdaget, var det en let sag, at slå plexiglas-kuplen itu og dræbe føreren. Som en tilføjelse kan det nævnes, at tyskerne faktisk som modtræk konstruerede en flydemine med plexiglas-kuppel, der detonerede, hvis man forsøgte at slå den itu. Man søgte også at afhjælpe problemet ved at konstruere en efterfølger, der i kortere tid kunne dykke ned til om-

kring 10 m. I praksis blev der dog dykket helt ned til 40 m.

Fartøjet blev benævnt "Marder" (mår). Den repræsenterede det første spæde skridt til en egentlig dværgubåd. Det var 60 eksemplarer af den type, som endte deres dage i Lynæs efter krigen. Den kunne skelnes fra sin forgænger "Neger" ved, at næsepartiet på den øverste førertorpedo var 65 cm længere på grund af den indbyggede dykketank. Den anden type, der var at finde på området omkring Lynæsfort, bar betegnelsen "Molch" (salamander).

Denne type hørte på linje med de to foregående til de første eksperimentelle fartøjsmodeller til en egentlig mini-

ubåd. Den var ligesom sin forgænger af yderst simpel konstruktion. Bådtypen havde ringe succes, fordi den var meget vanskelig at manøvrere og stabilisere i neddykket tilstand. En "Molch" kunne ligesom sine forgængere kun angribe fra vandoverfladen. For at forenkle konstruktionen, bestod hele maskinsektionen under styrefinernerne af halepartiet fra en standard torpedo. Periskopet var genbrug fra tyske amfibie-kampvogne. Der kunne medføres to torpedoer af samme type som dem, en "Marder" kunne medføre, og fartøjet kunne dykke ned til 40 m. Denne dybde blev i praksis overskredet med op til 50%.

Litteratur og kilder

Fock, Harald: *Marinekleinkampfmittel*, München 1968.

Schulz, Werner: *Im Kleinst U-Boot*, Aus dem Nachlass eines "Seehund"-Fahrers, Berlin 1995.

Rössler, Eberhard: *Geschichte des deutschen Ubootbaus*, München 1975.

Andersen, Jens: *Det tyske invasionsforsvar i Danmark*, Bind II. Upubliceret Ph.d. afhandling, Syddansk Universitet 2000.

Report of Seacoast Artillery Evaluation Board, United States Forces, European Theatre: *German Seacoast defences*. European Theatre, vol. 7, 1945.

Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939-1945, Teil A. Bd. 64-67. Werner Rahn, Gerhard Schreiber & Hansjoseph Maihofer (udg.). Berlin/Bonn/Hamburg 1988-97.

Kontingent for 2004

Tiden er nu inde til at bekræfte sit medlemskab ved at indbetale det beløb, der står på vedlagte girokort. På generalforsamlingen i 2003 godkendtes det, at kontingentet for 2004 skal være uændret.

Lokalhistorisk Forening hører nu til blandt de største i Hundested. Ved årsskiftet var der 776 registrerede medlemmer.

Vi ved, at der hvert år falder nogle fra, men det er småting i forhold til, hvad der kommer af nyindmeldelser.

Indsamling af oplysninger

Thomas Hansen, Ll. Karlsmindevej, er i øjeblikket travlt beskæftiget med at indsamle oplysninger om hundestedkuttere. Han efterlyser i den forbindelse fotografier af kuttere og andet materiale, som ligger og samler støv i folks gemmer. Thomas vil gerne låne dette til kopiering

med henblik på senere publicering.

Lokalhistorisk Arkiv har truffet aftale med Thomas om, at vi forestår kopieringen.

Folk, som er interesseret i at hjælpe Thomas med denne vigtige indsamling, som jo er et stykke fiskerihistorie, bedes henvende sig til Arkivet i åbningstiden eller til Thomas selv.

Bemærk

Tirsdag den 20. januar er der en mindre programændring, idet quizen udsættes til næste måned. I stedet holder Holger Hansen et foredrag

med titlen »Liseleje-Hundested tur/retur i 200 år«.

Holger tager den lange vej fra Horsens til Hundested for at holde foredraget.

Der er lagt op til en meget spændende aften.